

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
ЧЕТВЕРТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «РЕЛІГІЙНА ГРОМАДА СВІДКІВ ЄГОВИ
ТЕРНІВСЬКОГО РАЙОНУ МІСТА КРИВОГО РОГУ ПРОТИ
УКРАЇНИ»
(CASE OF RELIGIOUS COMMUNITY OF JEHOVAH'S
WITNESSES OF KRYVYI RIH'S TERNIVSKY DISTRICT
v. UKRAINE)**

(Заява № 21477/10)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

03 вересня 2019 року

ОСТАТОЧНЕ

03.12.2019

*Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44
Конвенції. Його текст може підлягати редакційним виправленням.*

У справі «Релігійна громада Свідків Єгови Тернівського району міста Кривого Рогу проти України»

Європейський суд з прав людини (Четверта секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Джон Фрідрік Кьолбро (*Jon Fridrik Kjolbro*), Голова,
Пауло Пінто де Альбукерке (*Paulo Pinto de Albuquerque*),
Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*),
Фаріс Вегабовіч (*Faris Vehabović*),
Егідіус Куріс (*Egidijus Kūris*),
Юлія Антоанелла Моток (*Iulia Antoanella Motoc*),
Петер Пацолай (*Péter Paczolay*), судді,

та Маріалена Цирлі (*Marialena Tsirli*), Секретар секції,

після обговорення за зачиненими дверима 02 квітня та 18 червня 2019 року

постановляє таке рішення, що було ухвалено у той день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 21477/10), яку 13 квітня 2010 року подала до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) релігійна громада Свідків Єгови Тернівського району міста Кривого Рогу Дніпропетровської області (далі – громада-заявниця).

2. Громаду-заявницю представляли пан В. Карпов, юрист, який практикує у м. Кропивницький, Україна, та пан А. Карбонно, юрист, який практикує у м. Квебек, Канада, та у Вірменії. Уряд України (далі – Уряд) представляв його Уповноважений, пан І. Ліщина.

3. Громада-заявниця стверджувала, зокрема, що не надавши їй дозвіл на будівництво культової споруди, Криворізька міська рада (далі – міська рада) порушила її права за статтею 9 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, а рішення національних судів про відмову зобов'язати раду видати необхідне рішення порушили її право на доступ до суду та право на ефективний засіб юридичного захисту у зв'язку з її іншими скаргами.

4. 22 листопада 2017 року про зазначені скарги було повідомлено Уряд, а решту скарг у заяві було визнано неприйнятними відповідно до пункту 3 Правила 54 Регламенту Суду.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

А. Ситуація Свідків Єгови у м. Кривий Ріг і придбання громадою-заявницею житлової нерухомості

5. У 2004 році громада-заявниця придбала в приватних осіб односімейний одноповерховий житловий будинок площею 50 кв. м з прибудовами на вулиці Покришева у Тернівському районі м. Кривий Ріг (далі – місто). Вона придбала цю нерухомість з метою подальшого будівництва на цьому місці культової споруди, «Зали Царства». Будинок і прибудови знаходилися на земельній ділянці площею 0,07 га, оточений з трьох сторін односімейними будинками (далі – земельна ділянка). Продавці не мали оформленого права власності на землю, яка належала місту.

6. Тернівський район є одним із семи адміністративних районів м. Кривий Ріг¹. У 2009 році загальна чисельність населення міста становила 675 600 осіб². Місто простяглося на значній території, вимірювання відстані між крайньою північною та південною точками коливаються від 48 до 126 км³.

7. Громада-заявниця *de facto* використовує зазначений житловий будинок для проведення богослужінь. Згідно з твердженнями громади-заявниці цим будинком користуються близько 240 Свідків Єгови, які проживають у радіусі 4 км від нього.

8. У місті є три інші культові споруди Свідків Єгови. Згідно з твердженнями громади-заявниці, чії доводи щодо цього Уряд не оскаржив, усі ці культові споруди знаходяться більш ніж за 30 км від ділянки на вулиці Покришева. За підрахунками карт «Google» культова споруда на вулиці Батуринській знаходиться приблизно на відстані 32 км від ділянки на вулиці Покришева, що у будній день становить приблизно тридцять вісім хвилин поїздки в один кінець на автомобілі або ж дві години двадцять вісім хвилин поїздки в один кінець на громадському транспорті; ще одна споруда знаходиться на вулиці Алуштинській за 47,7 км, тобто в п'ятдесяти семи хвилинах поїздки на автомобілі або ж трьох годинах – на громадському

1. Адміністративні райони, https://krmisto.gov.ua/ua/house_links/by_admreg.html

2. «Oxford Dictionary of English» (3-тє видання), доступне за посиланням:
http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199571123.001.0001/m_en_gb0449980?rsk=0oRA8I&result=1

3. Стаття «В Кривом Роге развеяли миф о протяженности города в 126 км»,
<http://krlife.com.ua/news/v-krivom-roge-razveyali-mif-o-protyazhennosti-goroda-v-126-km>; https://en.wikipedia.org/wiki/Kryvyi_Rih

транспорті; і ще одна на вулиці Таганрозькій за 33,8 км, тобто в сорока п'яти хвилинах або двох годинах двадцяти п'яти хвилинах, відповідно.

В. Спроби громади-заявниці отримати права на землю та дозвіл на будівництво культової споруди

9. 07 вересня 2004 року громада-заявниця звернулася до міського голови із заявою про надання в оренду земельної ділянки на вулиці Покришева строком на п'ять років для будівництва Зали Царства.

10. 24 лютого 2005 року міська архітектурно-містобудівна рада погодила розміщення Зали Царства на цій ділянці та архітектурні рішення її фасаду.

11. 21 липня 2005 року комісія у складі представників управління земельних ресурсів і містобудування, державної санітарної та державної пожежної інспекцій також погодила розміщення.

12. 28 вересня 2005 року міська рада вирішила надати попереднє погодження заявнику на розміщення Зали Царства на цій земельній ділянці та зобов'язала заявника упродовж року підготувати проєктну документацію щодо відведення їй ділянки та будівництва культової споруди. Міському управлінню земельних ресурсів було доручено внести на затвердження міської ради проєкт відведення земельної ділянки громаді-заявниці.

13. У 2006 році громада-заявниця замовила та отримала від спеціалізованого підприємства проєктну документацію щодо відведення земельної ділянки. Вона була погоджена управлінням містобудування та архітектури, управлінням земельних ресурсів, відділом земельного кадастру, державною екологічною та державною санітарною інспекціями, а також обласним центром охорони історико-культурних цінностей.

14. 06 вересня 2006 року управління містобудування та архітектури подало до міської ради проєкт рішення про затвердження проєкту відведення земельної ділянки та надання їй в оренду громаді-заявниці. Того дня управління поінформувало громаду-заявницю, що нові власники двох будинків, розташованих поруч із земельною ділянкою, заперечували проти розміщення там культової споруди.

15. 15 вересня 2006 року громада-заявниця звернулася до органів місцевого самоврядування з проханням надати копії листів сусідів.

16. Вбачається, що 26 вересня 2006 року було проведено збори місцевих мешканців щодо реалізації проєкту.

17. Проєкт рішення мав бути розглянутий на засіданні ради 27 вересня 2006 року. Проте рішення не було прийнято або тому, що його було знято з порядку денного, або тому, що рада проголосувала за проєкт рішення, проте не було набрано достатньої кількості голосів.

18. 17 жовтня 2006 року управління містобудування та архітектури поінформувало громаду-заявницю, що копії скарг сусідів надати неможливо.

С. Перше судове провадження та подальші події

19. 14 лютого 2007 року громада-заявниця подала позов проти міської ради, вимагаючи визнати незаконною її бездіяльність.

20. 07 червня 2007 року Господарський суд Дніпропетровської області (далі – обласний суд) задовольнив позов заявника та визнав незаконним неприйняття радою рішення про затвердження проєкту відведення земельної ділянки та ненадання земельної ділянки в оренду громаді-заявниці. Зокрема, суд встановив, що заявник виконав усі вимоги законодавства для набуття земельної ділянки в оренду. Щодо заперечень сусідів суд встановив, що згідно з відповідним законодавством думки окремих громадян, які були незгодні з релігійною діяльністю позивача, не могли бути вагомими підставами для бездіяльності ради. Апеляційну скаргу подано не було, і постанова набрала законної сили.

21. 11 червня 2007 року міське управління земельних ресурсів поінформувало громаду-заявницю, що 14 травня 2007 року воно повторно направило до міської ради проєкт позитивного рішення, проте 30 травня 2007 року рішення було знято з порядку денного ради у зв'язку конфліктною ситуацією, яка виникла між громадою і місцевими мешканцями, та незгодою останніх з реалізацією проєкту через скупчення людей та автомобілів, які мали б місце під час проведення зібрань і служб.

22. 11 липня 2007 року громада-заявниця повторно звернулась до міської ради з проханням розглянути та затвердити її проєкт.

23. 29 серпня 2007 року міська рада розглянула проєкт позитивного рішення, але достатньої кількості голосів для його прийняття зібрано не було: з 70 депутатів ради 43 не голосували взагалі, 2 проголосували «за», 23 – «проти» та 2 утрималися.

Д. Друге судове провадження

24. У січні 2008 року громада-заявниця подала другий позов проти міської ради, вимагаючи (і) визнати за нею право на оренду зазначеної земельної ділянки та (ii) зобов'язати міську раду укласти з громадою-заявницею договір оренди цієї земельної ділянки. Громада-заявниця стверджувала, що як було встановлено у першому провадженні, вона виконала всі вимоги для отримання права на користування земельною ділянкою і рада була зобов'язана виділити їй земельну ділянку, проте

не зробила цього. Не зробивши цього, рада зловживала своїми правами, а ця ситуація суперечила статті 13 Конвенції.

25. 11 грудня 2008 року обласний суд відмовив у задоволенні позову за обома пунктами, встановивши, зокрема, що: (i) громада-заявниця не набула права власності на земельну ділянку від попередніх власників розміщених на ділянці будівель, оскільки останні також не мали оформленого права власності на земельну ділянку; (ii) рішення про відведення землі належали до виключної компетенції відповідної ради; (iii) право на користування землею могло ґрунтуватися лише на рішенні міської ради про відведення такої земельної ділянки, якого у цій справі не було, а зобов'язання ради надати земельну ділянку в оренду громаді-заявниці за відсутності рішення ради з цього питання було б порушенням виключного конституційного права ради на здійснення прав землевласника; (iv) виконання громадою-заявницею всіх законодавчих вимог і порушення радою законодавства у зв'язку з неприйняттям відповідного рішення не означало, що суд, у свою чергу, міг порушити законодавство, присвоївши собі повноваження ради, замінивши її собою та прийнявши відповідне рішення замість неї; (v) права позивача могли бути захищені лише за допомогою засобів юридичного захисту, передбачених Земельним кодексом України, а зобов'язання укласти договір оренди не було одним із них.

26. Зазначені уривки (ii) – (v) з рішення обласного суду є майже дослівними цитатами з рішення Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ), наведеного як приклад в оглядовому листі ВГСУ господарським судам нижчих інстанцій від 30 листопада 2007 року. У цьому рішенні ВГСУ на підставі низки положень національного законодавства постановив, що суди не могли зобов'язувати міські ради укладати договори оренди земельних ділянок (див. пункти 40 і 41).

27. 26 березня 2009 року Дніпропетровський апеляційний господарський суд залишив без змін рішення обласного суду, підтвердивши, зокрема, що незважаючи на те, що рішенням обласного суду від 07 червня 2007 року бездіяльність ради було визнано незаконною, суди все одно не могли замінити собою міську раду та приймати рішення замість неї.

28. 21 липня 2009 року ВГСУ залишив без змін рішення судів нижчих інстанцій.

29. 01 жовтня 2009 року Верховний Суд України відмовив у порушенні провадження з перегляду в касаційному порядку рішень судів нижчих інстанцій.

Е. Подальші події

30. Згідно з твердженнями громади-заявниці після закінчення зазначених проваджень вона продовжила обговорення з міською владою, намагаючись вирішити спір.

31. 29 квітня 2011 року нібито за пропозицією посадових осіб міської ради громада-заявниця подала нову заяву про надання дозволу на постійне користування земельною ділянкою для будівництва культової споруди.

32. 17 травня 2011 року у розгляді заяви було відмовлено. Управління містобудування та архітектури міста поінформувало громаду-заявницю, що в березні 2011 року до законодавства щодо регулювання містобудівної діяльності було внесено зміни (див. пункт 38), проте підзаконні акти на підставі нового законодавства, ще не були прийняті.

33. 16 січня 2014 року нібито за пропозицією посадових осіб міської ради громада-заявниця подала нову заяву про надання дозволу на розробку нової проєктної документації щодо відведення земельної ділянки на праві постійного користування для будівництва культової споруди.

34. 06 травня 2014 року управління містобудування та архітектури поінформувало громаду-заявницю, що на території Тернівського району не було вільних від забудови земельних ділянок для будівництва культової споруди. Громаді було запропоновано розглянути можливість оренди для своїх потреб нежитлового приміщення у приватній або комунальній формі власності.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

А. Земельний кодекс України 2001 року

35. Стаття 120 встановлює принцип, відповідно до якого в разі переходу права власності на будівлю право власності або користування відповідною земельною ділянкою переходить на умовах, передбачених договором.

36. Частина шоста статті 123 Кодексу передбачає, що проєкт землеустрою щодо відведення земельної ділянки має бути погоджено органом по земельних ресурсах, природоохоронним і санітарно-епідеміологічним органами, органами архітектури та охорони культурної спадщини. Певні великі проєкти можуть підлягати додатковій експертизі. Після цього проєкт подається до відповідної міської ради, яка «розглядає» його у місячний строк і «приймає рішення про надання земельної ділянки».

37. Частина дев'ята статті 123 Кодексу у редакції, чинній на момент подій, передбачала, що відмова органу місцевого самоврядування чи органу виконавчої влади у наданні земельної ділянки в користування або залишення відповідного клопотання без розгляду могла бути оскаржена у судовому порядку. Будь-яке рішення таких органів державної влади про відмову у наданні земельної ділянки в користування мало містити мотивовані пояснення з посиланням на відповідні положення законодавства або затвердженої містобудівної документації та документації із землеустрою.

В. Законодавство щодо містобудування

38. На момент подання заяви питання містобудування, перш за все, регулювалися Законом України «Про планування і забудову територій» 2000 року. 12 березня 2011 року цей Закон України втратив чинність із набранням чинності Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» 2011 року.

С. Закон України «Про місцеве самоврядування» 1997 року

39. Частина друга статті 77 передбачає, що спори про порушення прав, які виникають у результаті рішень, дій чи бездіяльності органів або посадових осіб місцевого самоврядування, вирішуються у судовому порядку.

Д. Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 30 листопада 2007 року

40. У листі ВГСУ від 30 листопада 2007 року № 01-8/918 наведено низку рішень ВГСУ щодо земельних питань як приклади для судів нижчих інстанцій. У одному із рішень ВГСУ постановив, що господарські суди не могли зобов'язувати міські ради укладати договори оренди. Це рішення ґрунтувалося на таких конституційних і законодавчих положеннях:

(і) статті 13 Конституції України, яка передбачає, що земля є об'єктом права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власності здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України;

(ii) статті 12 Земельного кодексу України, яка передбачає, що розпорядження землями комунальної власності належало до повноважень міських рад;

(iii) статті 116 Земельного кодексу України, яка передбачає, що фізичні та юридичні особи можуть набути права власності на земельні

ділянки, які перебувають у державній або комунальній власності, за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування.

41. У зазначеному Рішенні ВГСУ постановив, що права позивача могли бути захищені лише засобами юридичного захисту, передбаченими Земельним кодексом України (стаття 152), а саме шляхом: (i) визнання прав; (ii) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав; (iii) визнання угод недійсними; (iv) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; (v) відшкодування заподіяних збитків; (vi) застосування інших, чітко передбачених законом, способів.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 9 КОНВЕНЦІЇ

42. Громада-заявниця скаржилася на порушення статті 9 Конвенції, яка передбачає:

«1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

A. Доводи сторін

1. Уряд

43. Уряд стверджував, що загальне законодавство, яке нейтрально застосовується без будь-якого зв'язку з особистими переконаннями заявника, у принципі, не може вважатися втручанням у його права за статтею 9 Конвенції (посилання на ухвалу щодо прийнятності у справі «Скугар та інші проти Росії» (*Skugar and Others v. Russia*), № 40010/04, від 03 грудня 2009 року). Законодавство України передбачало, що питання відведення земельних ділянок належало до компетенції міських рад і ця юрисдикція поширювалася на всіх «учасників земельних відносин» незалежно від національності, мови, релігійних поглядів та інших факторів. Міська рада не надала землю громаді-заявниці та не відмовилася це зробити. Нічого не вказувало, що рада

розглядала це питання через призму релігійних поглядів громади-заявниці. Так само нічого не вказувало, що незгода сусідів із розміщенням Зали Царства в їхньому районі була вмотивована релігійними упередженнями. Уряд вважав, що ця частина заяви була явно необґрунтованою.

2. Громада-заявниця

44. Хоча громада-заявниця дійсно використовувала житловий будинок для своїх релігійних потреб, він абсолютно не відповідав її цілям, оскільки не відповідав основним потребам щодо достатнього простору для більше 240 свідків Єгови, яких вона представляла. Як для будівлі, яка використовувалася для проведення громадських зібрань, у ній не було належного водопостачання, каналізації, електропостачання, вентиляції та освітлення. Це поставило громаду у «ситуацію усвідомленої неповноцінності» *vis-à-vis* представників інших домінуючих релігій (посилання на рішення у справі «Мадьяр Керестень Менноніта Едьхаз та інші проти Угорщини» (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary*), заява № 70945/11 і 8 інших, пункт 94, ЄСПЛ 2014 (витяги).

45. Безсумнівно, статус культової споруди був важливим для кожного члена громади (посилання на рішення у справі «Асоціація солідарності зі Свідками Єгови та інші проти Туреччини» (*Association for Solidarity with Jehovah's Witnesses and Others v. Turkey*), заяви № 36915/10 і № 8606/13, пункт 89, від 24 травня 2016 року).

46. Втручання впливало не із самого законодавства, яке було нейтральним, а зі свавільної відмови у його застосуванні. Воно не було передбачене законодавством, оскільки національні суди визнали, що громада-заявниця виконала всі вимоги Земельного кодексу України для набуття земельної ділянки в оренду. Частина шоста статті 123 Земельного кодексу України (див. пункт 36) вимагала прийняття міською радою рішення упродовж місяця, проте вона його так і не прийняла. Бездіяльність міської ради обумовлювалася лише скаргами «релігійно нетерпимих» сусідів.

47. Необмежені дискреційні повноваження міської ради не узгоджувалися з проголошеним у практиці Суду принципом, що «надання органам виконавчої влади правової дискреції у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права, одним із основоположних принципів демократичного суспільства, закріплених Конвенцією» (див. рішення у справі «Гасан і Чауш проти Болгарії» [ВП] (*Hasan and Chaush v. Bulgaria*) [GC], заява № 30985/96, пункт 84, ЄСПЛ 2000-XI).

В. Оцінка Суду

1. Прийнятність

48. Суд зазначає, що скарга за статтею 9 Конвенції не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Вона не є непринятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

2. Суть

49. Хоча Конвенція не гарантує права на надання місця для відправлення культу як такого (див. ухвалу щодо прийнятності у справі «Об'єднання «Грецька парафія Мюнхена та Баварії» проти Німеччини» (*Griechische Kirchengemeinde München and Bayern E.V. v. Germany*), заява № 52336/99, від 18 вересня 2007 року), обмеження на спорудження місця відправлення культу можуть становити втручання у гарантоване статтею 9 Конвенції право (див., наприклад, рішення у справах «Маноуссакіс та інші проти Греції» (*Manoussakis and Others v. Greece*), пункт 38, від 26 вересня 1996 року, *Збірник рішень Європейського суду з прав людини* 1996-I; «Вергос проти Греції» (*Vergos v. Greece*), заява № 65501/01, пункти 36 – 43, від 24 червня 2004 року та «Асоціація солідарності зі Свідками Єгови та інші проти Туреччини» (*Association for Solidarity with Jehovah's Witnesses and Others v. Turkey*), заяви № 36915/10 і № 8606/13, пункти 90 і 91, від 24 травня 2016 року).

50. Особистість священнослужителів і статус культових споруд мають важливе значення для членів релігійної громади. Тому можливість користуватися будівлями як місцями для відправлення культу є важливою для участі в житті релігійної громади і, таким чином, для здійснення права сповідувати релігію (див. рішення у справі «Іззеттін Доган та інші проти Туреччини» [ВП] (*İzzettin Doğan and Others v. Turkey*) [GC], заява № 62649/10, пункт 111, від 26 квітня 2016 року).

51. Суд стикнувся з низкою випадків, коли обмеження на створення місць відправлення культу накладалися у зв'язку з причинами, пов'язаними з містобудуванням (див., наприклад, ухвалу щодо прийнятності у справі «Церква Святого Іоанна та Хорст Петерс проти Німеччини» (*Johannische Kirche and Horst Peters v. Germany*), заява № 41754/98, від 10 липня 2001 року; згадане рішення у справі «Вергос проти Греції» (*Vergos v. Greece*), пункти 40 – 44 та ухвалу щодо прийнятності у справі «Таньяр і Кючкергін проти Туреччини» (*Tanyar and Küçükergin v. Turkey*), заява № 74242/01, від 07 червня 2005 року). Усталений принцип практики Суду полягає у тому, що національні органи влади користуються широкою свободою розсуду

щодо вибору та реалізації політики містобудування (див., наприклад, рішення у справі «Чепмен проти Сполученого Королівства» [ВП] (*Chapman v. the United Kingdom*) [GC], заява № 27238/95, пункт 92, ЄСПЛ 2001-I та згадане рішення справі «Асоціація солідарності зі Свідками Єгови та інші проти Туреччини» (*Association for Solidarity with Jehovah's Witnesses and Others v. Turkey*), пункт 103). Уряд стверджував, що труднощі, з якими стикнулася громада-заявниця, були спричинені саме такими нейтральними міркуваннями (див. пункт 43). Суд розгляне цей аргумент далі (див. пункт 54).

52. Повертаючись до обставин цієї справи, Суд зазначає, що громада-заявниця є власницею житлового будинку, розташованого на земельній ділянці, яка перебуває у комунальній власності. Упродовж багатьох років вона користується цим будинком як місцем для відправлення культу. Громада-заявниця намагалася орендувати земельну ділянку та отримати дозвіл на будівництво на ній нової культової споруди. Вона вважала, що в частині наявного простору та устаткування наявний житловий будинок площею 50 кв. м не відповідав її потребам як місце для відправлення культу.

53. Суд не вбачає підстав ставити під сумнів достовірність доводів громади-заявниці (див. пункт 44) щодо виникнення конкретних труднощів під час користування будинком, яким вона володіє, як місцем для відправлення культу. До того ж, хоча органи державної влади *de facto* ще дозволяють громаді-заявниці користуватися земельною ділянкою для цілей релігійної громади, їхня відмова офіційно визнати таке користування створила юридичну невизначеність для громади-заявниці (див. для порівняння згадане рішення у справі «Іззеттін Доган та інші проти Туреччини» (*İzzettin Doğan and Others v. Turkey*), пункт 130).

54. Суд не може погодитися з аргументом Уряду, що неможливість будівництва культової споруди громадою-заявницею була лише наслідком застосування загальноприйнятих нейтральних норм (див. пункт 43), особливо тому, що національні органи влади не навели жодних законних нейтральних підстав, пов'язаних із містобудуванням, для відмови у задоволенні заяви громади-заявниці (див. для порівняння згадану ухвалу щодо прийнятності у справі «Церква Святого Іоанна та Хорст Петерс проти Німеччини» (*Johannische Kirche and Horst Peters v. Germany*) та згадане рішення у справі «Вергос проти Греції» (*Vergos v. Greece*), пункти 40 – 43). Єдина наведена ними підстава – нечітко сформульована незгода сусідів, – була відхилена національними судами, як така, що не надавала достатніх юридичних підстав для відмови. Цей суд в остаточному рішенні, навпаки, встановив, що громада-заявниця виконала всі вимоги національного законодавства, необхідні для будівництва її культової споруди (див. пункт 20).

55. Суд вважає, що за таких обставин ситуація підпала під дію статті 9 Конвенції з огляду на конкретні труднощі та юридичну невизначеність, з якими стикнулася громада-заявниця під час користування будинком як культовою спорудою, ненадання міською радою дозволу на будівництво нової культової споруди та відмову укласти договір оренди у зв'язку з цим, незважаючи на остаточне рішення національного суду, в якому було встановлено, що громада виконала всі вимоги національного законодавства для отримання такого дозволу та укладення договору оренди.

56. Цей висновок підтверджується тим, що під час першого провадження національний суд відповідно до національного законодавства визнав відмову міської ради задовольнити заяву громади-заявниці незаконною (див. пункт 20). Суд опосередковано підтвердив цей висновок у другому провадженні (див. підпункт (iv) пункту 25). Ніщо не вказує, що після ухвалення цього рішення відбулися якісь зміни обставин, які б призвели до недійсності або незастосовності цього аналізу. Міська рада не дотрималась цих рішень і продовжила свою бездіяльність, не виправдавши таку поведінку жодними відповідними підставами.

57. З цього випливає, що поведінка органів місцевого самоврядування була свавільною та «не здійснювалася згідно із законом».

58. Цей висновок виключає необхідність розгляду Судом питання дотримання інших вимог пункту 2 статті 9 Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Мороз проти України» (*Moroz v. Ukraine*), заява № 5187/07, пункт 108, від 02 березня 2017 року) або прийняття остаточної позиції щодо того, чи має ця ситуація розглядатися у контексті «негативних» або «позитивних зобов'язань».

59. Отже, було порушено статтю 9 Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 1 ПЕРШОГО ПРОТОКОЛУ ДО КОНВЕНЦІЇ

60. Громада-заявниця скаржилася на порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, яка передбачає:

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.»

А. Доводи сторін

1. Уряд

61. Усталений принцип практики Конвенційних установ полягає у тому, що стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не гарантує права на набуття власності. Національні суди відмовили у задоволенні позову громади-заявниці про зобов'язання органів державної влади надати їй земельну ділянку. Отже, громада-заявниця не може стверджувати про наявність у неї законних сподівань на отримання цієї земельної ділянки в оренду. У будь-якому разі Уряд підкреслив, що громада-заявниця все одно використовувала для своїх потреб будинок на вулиці Покришева, який перебував у її власності (див. пункт 7).

2. Громада-заявниця

62. Під час першого провадження національний суд не тільки не відмовив у задоволенні позову громади-заявниці, а, навпаки, задовольнив її позов і визнав бездіяльність міської ради незаконною. Суди визнали, що громада-заявниця виконала вимоги законодавства для набуття права на оренду. Вони залишили без задоволення лише другу вимогу громади-заявниці, оскільки вважали, що в них не було повноважень зобов'язувати міську раду надати земельну ділянку в оренду, та повноважень приймати таке рішення замість ради.

63. Отже, громада-заявниця мала «законні сподівання», що міська рада надасть їй право на оренду, як вимагалось законодавством та ухваленим під час першого провадження рішенням, що підлягало виконанню.

64. Бездіяльність міської ради була свавільною та порушила чітке положення частини шостої статті 123 Земельного кодексу України (див. пункт 36). Якщо міська рада могла просто проігнорувати заяву громади-заявниці, то застосування Земельного кодексу України має розглядатися як непередбачуване та несумісне з принципом верховенства права (посилання на рішення у справі «Броніовські проти Польщі» [ВП] (*Broniowski v. Poland*) [GC], заява № 31443/96, пункт 47, ЄСПЛ 2004-V).

65. У результаті незаконної та свавільної бездіяльності міської ради місцева релігійна община, до якої входило понад 240 Свідків Єгови, опинилася в образливій та принизливій ситуації, використовуючи для своїх релігійних служб невелике неналежне житлове приміщення. Але навіть таке використання слід було вважати лише тимчасовим, оскільки у будь-який момент органи державної влади могли без попередження заборонити використання цього житлового приміщення для проведення зібрань.

В. Оцінка Суду

1. Прийнятність

66. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

2. Суть

67. Суд зазначає, що громада-заявниця є власницею житлового будинку, розташованого на земельній ділянці, яка перебуває у комунальній власності. Упродовж кількох років громада-заявниця *de facto* безперервно користується цією земельною ділянкою. Вона прагнула набути цю земельну ділянку в оренду та отримати дозвіл звести на ній нову будівлю. Під час першого провадження національні суди встановили, що громада-заявниця виконала всі вимоги законодавства для задоволення її заяви. За таких обставин Суд доходить висновку, що мало місце втручання у «майно» громади-заявниці у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див., *mutatis mutandis*, рішення у справах «Аллан Якобсон (№ 1)» (*Allan Jacobsson v. Sweden* (no. 1), від 25 жовтня 1989 року, пункт 54, Серія А № 163 та «Хеллборг проти Швеції» (*Hellborg v. Sweden*), заява № 47473/99, пункт 45, від 28 лютого 2006 року).

68. Суд нагадує, що у сфері визначення стратегії містобудування національні органи влади мають широку свободу розсуду (див., наприклад, рішення у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden*), від 23 вересня 1982 року, пункт 69, Серія А № 52). Проте стаття 1 Першого протоколу до Конвенції, перш за все, вимагає, щоб будь-яке втручання органів державної влади у володіння майном відбувалося згідно із законом: відповідно до другого речення першого абзацу цієї статті будь-яке позбавлення власності має здійснюватися «на умовах, передбачених законом»; другий абзац надає державам право здійснювати контроль за користуванням, вводячи в дію «закони». До того ж верховенство права, як один із основоположних принципів демократичного суспільства, є невід'ємною частиною всіх статей Конвенції (див. рішення у справі «G.I.E.M. S.R.L» та інші проти Італії» [ВІП] (*G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy*) [GC], заява № 1828/06 і 2 інші, пункт 292, від 28 червня 2018 року).

69. У ході першого провадження національний суд визнав незаконною відмову міської ради задовольнити заяву про відведення земельної ділянки та надати її громаді-заявниці в оренду (див. пункт 20). Під час другого провадження суди опосередковано

підтвердили цей висновок (див підпункт (iv) пункту 25). Ніщо не вказує на те, що після ухвалення цього рішення відбулися якісь відповідні зміни обставин, у зв'язку з якими цей аналіз був би недостовірним або незастосовним.

70. Суд не вбачає підстав ставити під сумнів цей висновок і вважає, що це втручання не було законним (див. для порівняння, наприклад, рішення у справах «Ятрідіс проти Греції» [ВП] (*Iatridis v. Greece*) [GC], заява № 31107/96, пункти 58, 61 і 62, ЄСПЛ 1999-II; «Антонетто проти Італії» (*Antonetto v. Italy*), заява № 15918/89, пункти 35 – 38, від 20 липня 2000 року; «Фраскіно проти Італії» (*Frascino v. Italy*), заява № 35227/97, пункти 32 – 34, від 11 грудня 2003 року та «Паудічіо проти Італії» (*Paudicio v. Italy*), заява № 77606/01, пункти 40 – 47, від 24 травня 2007 року).

71. Отже, було порушено статтю 1 Першого протоколу до Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 6 І 13 КОНВЕНЦІЇ

72. Громада-заявниця скаржилася, що як було встановлено у рішеннях національних судів під час другого провадження, ухвалене під час першого провадження судове рішення, яке підлягало виконанню, залишилося невиконаним, а міській раді було дозволено здійснювати свої дискреційні повноваження свавільно та незаконно. Це порушило права громади-заявниці на доступ до суду та ефективний засіб юридичного захисту за статтями 6 і 13 Конвенції відповідно. Відповідні частини цих положень передбачають:

Стаття 6

«Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... судом, ... який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру ...»

Стаття 13

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в [цій] Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.»

73. Суд вважає, що за конкретних обставин цієї справи та з огляду на його висновки зазначені скарги стосуються скарги громади-заявниці за статтею 9 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції і не порушують окремого питання.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

74. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.»

А. Шкода

75. Громада-заявниця вимагала 5 000 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

76. Уряд вважав цю вимогу цілком необґрунтованою.

77. Ухвалюючи рішення на засадах справедливості, Суд присуджує громаді-заявниці 1 000 євро в якості відшкодування моральної шкоди.

В. Судові та інші витрати

78. Громада-заявниця вимагала 2 000 євро в якості компенсації витрат на правову допомогу захисника, який представляв її у національних судах, і 6 000 євро в якості компенсації витрат на правову допомогу двох представників під час провадження у Суді. На підтвердження своїх вимог громада-заявниця надала надіслані їй представниками рахунки, якими вимагалось здійснення разових виплат за різну виконану роботу.

79. Уряд заперечив проти цих вимог. Він вважав, що громада-заявниця не надала належних документів для підтвердження своїх вимог.

80. Відповідно до практики Суду заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними та неминучими, а їхній розмір – обґрунтованим.

81. У цій справі Суд вважає, що наданих громадою-заявницею документів достатньо, щоб довести, що вона понесла витрати на правову допомогу у зв'язку з провадженням у Суді та національних судах. Проте у цій справі первинна заява громади-заявниці до Суду включала декілька інших скарг за статтями 6 і 14 Конвенції, які було визнано неприйнятними на стадії комунікації (див. пункт 4). Отже, ця вимога не може бути задоволена у повному обсязі та має бути зменшена (див. рішення у справі «Баят'ян проти Вірменії» [ВП] (*Bayatyan v. Armenia*) [GC], заява № 23459/03, пункти 133 – 135, ЄСПЛ 2011).

82. З огляду на наявні у нього документи та зазначені критерії Суд вважає за розумне присудити 6 000 євро в якості компенсації витрат за щодо всіх аспектів.

С. Пеня

83. Суд вважає за належне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД

1. *Оголошує* одноголосно заяву прийнятною;
2. *Постановляє* шістьма голосами проти одного, що було порушено статтю 9 Конвенції;
3. *Постановляє* одноголосно, що було порушено статтю 1 Першого протоколу до Конвенції;
4. *Постановляє* одноголосно, що скарги за статтями 6 і 13 Конвенції не порушують окремого питання;
5. *Постановляє* одноголосно, що:
 - (a) упродовж трьох місяців з дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити громаді-заявниці такі суми, що мають бути конвертовані в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу:
 - (i) 1 000 (одна тисяча) євро та додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватись, в якості відшкодування моральної шкоди;
 - (ii) 6 000 (шість тисяч) євро та додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватись громаді-заявниці, в якості компенсації судових та інших витрат;
 - (b) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на зазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти;

6. *Відхиляє* одноголосно решту вимог громади-заявниці щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 03 вересня 2019 року відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Маріалена Цирлі
(*Marialena Tsirli*)
Секретар

Джон Фрідрік Кьолбро
(*Jon Fridrik Kjølbro*)
Голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 Правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додаються такі окремі думки:

- (a) спільна окрема думка суддів Юдківської та П. Пінто де Альбукерке, яка співпадає з позицією більшості;
- (b) окрема думка судді Вегабовіч, яка частково не співпадає з позицією більшості.

ДЖ.Ф.К
М.Ц.

СПІЛЬНА ОКРЕМА ДУМКА СУДДІВ ЮДКІВСЬКОЇ ТА П. ПІНТО ДЕ АЛЬБУКЕРКЕ, ЯКА СПІВПАДАЄ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

1. Разом з більшістю ми проголосували за усі пункти резолютивної частині цього рішення, у тому числі за встановлення порушення статті 9 Європейської Конвенції про права людини (далі – Конвенція). Проте ми не можемо цілком погодитися з обґрунтуванням більшості, оскільки вона уникає конкретизації позитивного зобов'язання держави-відповідача за статтею 9 Конвенції.

2. Заявниця, релігійна громада Свідків Єгови, чітко вказала, що втручання в її право за статтею 9 Конвенції сталося внаслідок невжиття міською радою дій на виконання рішення обласного суду¹. Більшість розглядає це питання, але утримується від встановлення, що саме ця бездіяльність призвела до порушення позитивних зобов'язань національних органів влади. Отже, це рішення є втраченою можливістю детальніше розглянути зміст матеріальних позитивних зобов'язань, які випливають з права на свободу релігії за статтею 9 Конвенції.

3. Факти сторонами не оскаржувалися та можуть бути узагальнені таким чином. Громада-заявниця придбала житлову нерухомість, щоб використовувати її як культову споруду. Хоча *de facto* громада використовує житлову нерухомість, якою володіє, для проведення богослужінь, вона прагнула побудувати будівлю більшого розміру. Для цього необхідно було отримати земельну ділянку в оренду від органів місцевого самоврядування. Проте міська рада не ухвалила рішення про надання земельної ділянки в оренду. Незважаючи на рішення обласного суду, яким відмову міської ради задовольнити заяву громади-заявниці про надання земельної ділянки в оренду було визнано незаконною, міська рада вдруге відмовила у задоволенні цієї заяви громади-заявниці у зв'язку з відсутністю необхідної більшості голосів. У результаті громада-заявниця не отримала необхідну їй земельну ділянку в оренду, а тому не змогла побудувати культову споруду.

4. Під час розгляду цієї справи більшість доходить висновку, що «ситуація підпала під дію статті 9 Конвенції з огляду на... ненадання міською радою дозволу на будівництво нової культової споруди та відмову укласти договір оренди у зв'язку з цим»². Більшість також стверджує, що Європейський суд з прав людини (далі – Суд) не зобов'язаний «займати остаточну позицію щодо того, чи має ця

¹ Див. пункт 46 рішення.

² Див. пункт 55 рішення.

ситуація розглядатися у контексті «негативних» або «позитивних зобов'язань»³.

5. Проте, на нашу думку, невирішення цього важливого питання є проблемою, оскільки такий підхід не передбачає чіткого визначення та окреслення зобов'язань держави-відповідача за Конвенцією, що ускладнює встановлення та подальше дотримання таких зобов'язань органами державної влади.

6. Давня та усталена позиція Суду полягає в тому, що межі між позитивними та негативними зобов'язаннями держави неможливо точно визначити⁴. В обох випадках між відповідними конкуруючими інтересами має бути забезпечено справедливий баланс. Проте питання, чи слід розглядати справу в контексті негативних або позитивних зобов'язань, які випливають з Конвенції, впливатиме на обсяг свободи розсуду, якою може користуватися держава, оскільки Суд вважає, що у випадку негативних зобов'язань ця свобода розсуду, в принципі, є більш обмеженою⁵.

7. Розглядаючи обставини справи, ми вважаємо, що вони стосуються позитивних зобов'язань держави-відповідача (тобто захисту прав громади-заявниці за статтею 9 Конвенції), а не її негативних зобов'язань (тобто невтручання у права громади-заявниці за статтею 9 Конвенції). І для такого висновку є чотири основні причини.

8. По-перше, обмеження можливості громади-заявниці сповідувати свою релігію не виникли з будь-яких дій національних органів влади, які втрутилися в таке право, а скоріше є результатом їхньої бездіяльності (тобто ненадання громаді-заявниці земельної ділянки в оренду). Тому цю справу можна протиставити справі «Асоціація солідарності зі Свідками Єгови та інші проти Туреччини» (*Association for Solidarity with Jehovah's Witnesses and Others v. Turkey*)⁶, в якій національні органи влади не тільки не надали дозвіл на оренду ділянки, а й закрили культовий об'єкт заявника; справі «Маноуссакіс та інші проти Греції» (*Manoussakis and Others v. Greece*)⁷, в якій заявників було засуджено за використання відповідного приміщення без попереднього отримання дозволу; та справі «Громада Джума-мечеті та інші проти Азербайджану» (*Juma Mosque Congregation and*

³ Див. пункт 58 рішення.

⁴ Див., наприклад, рішення у справі «Об'єднання «Ферайн геген Тьєрфабріке проти Швейцарії (№ 2)» [ВП] (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland* (no. 2)) [GC], заява № 32772/02, пункт 82, ЄСПЛ 2009.

⁵ Див., наприклад, рішення у справі «Асоціація «Вімен он Вейвс» та інші проти Португалії» (*Women On Waves and Others v. Portugal*), заява № 31276/05, пункт 40, від 03 лютого 2009 року.

⁶ Рішення у справі «Асоціація солідарності зі Свідками Єгови та інші проти Туреччини» (*Association for Solidarity with Jehovah's Witnesses and Others v. Turkey*), заяви № 36915/10 і № 8606/13, від 24 травня 2016 року.

⁷ Рішення у справі «Маноуссакіс та інші проти Греції» (*Manoussakis and Others v. Greece*), заява № 18748/91, від 26 вересня 1996 року.

Others v. Azerbaijan)⁸, в якій заявників виселили з їхньої культової споруди, якою вони безперешкодно користувалися упродовж дванадцяти років. Отже, ця справа суттєво відрізняється від справ щодо місць відправлення культу, які Суд розглядав раніше.

9. По-друге, громада-заявниця не була цілком позбавлена можливості сповідувати свою релігію, проте була обмежена в цьому у зв'язку з неналежною площею місця, яким вона для цієї мети і володіла, та яке не могло забезпечити належні умови для членів громади і згідно з твердженнями заявників поставило їх у «ситуацію усвідомленої неповноцінності»⁹ у порівнянні з представниками інших релігій. Якщо релігійна громада не матиме місця, яке підходитиме для спільного сповідання своєї релігії та дотримання релігійних практик¹⁰, то стаття 9 Конвенції втратить своє значення. Встановлюючи порушення у цій справі Суд не вирішує, що держава-відповідач повинна припинити діяти певним чином, щоб надати можливість громаді-заявниці здійснювати її права за статтею 9 Конвенції, адже, насправді, громада-заявниця *de facto* вже користується відповідним майном, а скоріше вважає, що держава-відповідач повинна діяти так, щоб дозволити та надати громаді-заявниці можливість користуватися своїми правами за статтею 9 Конвенції у повному обсязі. Інакше кажучи, більшість мала запитати себе, чи призвело би невжиття національними органами влади жодних дій до порушення Конвенції. Якби рада не прийняла жодного рішення за заявою, вона би вчинила правопорушення, оскільки обласний суд визнав право громади-заявниці на оренду та цим зобов'язав міську раду надати її. Тобто, право громади-заявниці на отримання земельної ділянки в оренду та позитивне зобов'язання міської ради надати її є сторонами однієї медалі, при цьому у держава-відповідача не має свободи розсуду.

10. По-третє, розгляд питання, чи становить втручання у право громади-заявниці сповідувати свою релігію порушення позитивних зобов'язань держави-відповідача, слід також розглянути питання, чи діяли національні органи влади з належною сумлінністю (тобто, чи зробили вони все можливе за таких обставин?) для захисту прав громади-заявниці за статтею 9 Конвенції. Беручи до уваги, що обласний суд визнав незаконними дії ради у зв'язку з відмовою задовольнити заяву громади-заявниці про надання їй земельної ділянки

⁸ Ухвалу щодо прийнятності у справі «Громада Джума-мечеті та інші проти Азербайджану» (*Juma Mosque Congregation and Others v. Azerbaijan*), заява № 15405/04, від 08 січня 2013 року.

⁹ Див. пункт 44 рішення.

¹⁰ Згадане рішення у справі «Асоціація солідарності зі Свідками Єгови та інші проти Туреччини» (*Association for Solidarity with Jehovah's Witnesses and Others v. Turkey*), пункт 90. Щодо важливості простору для права на життя та сповідання своєї релігії див. думку судді Пінто Де Альбукерке в рішенні у справі «Крупко та інші проти Росії» (*Krupko and Others v. Russia*), заява № 26587/07, від 26 червня 2014 року.

в оренду¹¹, міська рада мала діяти сумлінно для виконання рішення обласного суду та якнайшвидше надати відповідну земельну ділянку в оренду. Отже, ні конкуруючі інтереси сусідів, ні міркування щодо містобудування не могли обґрунтувати повторну відмову міської ради у задоволенні заяви громади заявниці про надання земельної ділянки в оренду¹².

11. По-четверте, і насамкінець, більшість також мала взяти до уваги питання, чи вимагалися б від держави-відповідача додаткові дії у випадку встановлення порушення Конвенції. Якщо встановлення порушення справді передбачає необхідність вжиття національними органами влади додаткових дій для виправлення ситуації, то це вказує на наявність позитивного зобов'язання. У цій справі вжиття дій для виправлення ситуації досі є можливим, оскільки національні органи влади просто повинні будуть надати відповідну земельну ділянку в оренду.

12. Зрештою, більшість не мала уникати детального розгляду позитивних зобов'язань за статтею 9 Конвенції. Дійсно, ми не можемо не зауважити, що використані більшістю формулювання явно стосуються позитивних зобов'язань, зокрема «ненадання дозволу»¹³, «бездіяльність»¹⁴. Послідовність мала призвести до необхідних висновків з цієї «бездіяльності» національних органів влади. Якби більшість зробила це, вона дійшла би висновку, якого ми дійшли в цій окремій думці, що бездіяльність міської ради не може бути виправдана фактами справи, і тому національні органи влади не дотрималися своїх позитивних зобов'язань за статтею 9 Конвенції.

¹¹ Див. для порівняння згадані рішення у справі «Церква Святого Іоанна та Хорст Петерс проти Німеччини» (*Johannische Kirche and Horst Peters v. Germany*), в якому відмова національних органів влади надати такий дозвіл ґрунтувалася на положеннях законодавства щодо охорони навколишнього середовища.

¹² Див. згадане рішення у справі «Маноуссакіс та інші проти Греції» (*Manoussakis and Others v. Greece*) та рішення у справі «МТСК та інші проти Сполученого Королівства» (*Iskcon and Other v. the United Kingdom*), заява № 20490/92, від 08 березня 1994 року.

¹³ Див. пункт 55 рішення.

¹⁴ Див. пункт 56 рішення.

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ ВЕГАБОВІЧ, ЯКА ЧАСТКОВО НЕ СПІВПАДАЄ З ПОЗИЦІЄЮ БІЛЬШОСТІ

На жаль, я не можу погодитися з думкою більшості, що було порушено статтю 9 Конвенції. Водночас я погоджуюся з висновком палати щодо порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

У цій справі наявність або відсутність у Свідків Єгови можливості здійснювати свої богослужіння у конкретному місці не заважає їм сповідувати свою релігію. Проте я б не вважав це твердження вирішальним. Якби рішення органів місцевого самоврядування покладало на Свідків Єгови які-небудь додаткові зобов'язання, я б вважав, що це охоплювалося дією статтею 9 Конвенції. Однак у цій справі на Свідків Єгови не було покладено жодного тягара з огляду на їхню релігію. Громада-заявниця лише скаржиться, що, як власниця житлового будинку, розташованого на земельній ділянці, яка перебуває у комунальній власності, вона не може отримати дозвіл на будівництво замість цього будинку нової культової споруди на цій земельній ділянці. На мою думку, це зовсім інше питання.

Крім того, я вважаю, що воно може бути пов'язане лише зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

У сучасному світі існує безліч девіантних форм релігійних практик і переконань, які ніколи не мають стати законними та завдяки такому визнанню отримати можливість поширювати ці девіантні ідеї та ідеології. Звичайно, ця справа жодним чином не пов'язана з такими ідеями, проте це питання залишається актуальним у контексті наданої державі широкої свободи розсуду у цій сфері та можливості створення прецеденту в майбутньому.

У цій конкретній справі громада-заявниця вже володіє трьома культовими спорудами у м. Кривий Ріг без будь-яких перешкод з боку держави. Заява про надання дозволу на розташування культової споруди на конкретній земельній ділянці міста, на мою думку, не відповідає справжній суті статті 9 Конвенції.

Коротко кажучи, я вважаю, що ця справа не підпадає під дію статті 9 Конвенції, а скоріше лише під дію статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Жодної згадки про будь-яке стверджуване обмеження права Свідків Єгови сповідувати свої переконання або будь-якого іншого права, захищеного статтею 9 Конвенції немає, скарги громади-заявниці скоріше стосуються майнових прав. Крім того, громада-заявниця здійснювала богослужіння у цьому будинку без будь-яких перешкод з боку держави.

Дійсно, держава зазвичай користується широкою свободою розсуду щодо загальних заходів економічної або соціальної стратегії. Це пояснюється тим, що оскільки національні органи влади безпосередньо обізнані щодо свого суспільства та його потреб, вони, в принципі,

знаходяться у кращому становищі, ніж міжнародний суддя, для з'ясування того, що є «суспільним інтересом» (див. рішення у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (*James and Others v. the United Kingdom*), від 21 лютого 1986 року, пункт 46, Серія А № 98; див. також, наприклад, рішення у справах «Національне та регіональне будівельне товариство, товариство постійної забудови Лідса та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства» (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom*), від 23 жовтня 1997 року, пункт 80, Збірник рішень Європейського суду з прав людини 1997-VII та «Церква Ісуса Христа Святих останніх днів проти Сполученого Королівства» (*Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints v. the United Kingdom*), заява № 7552/09, від 04 березня 2014 року).

Насамкінець, Конвенція не покладає на державу зобов'язання відігравати активну роль у підтримці в питаннях релігії.